

CURRENT STATE OF OPERATION AND DEVELOPMENT OF NON-BANKING CREDIT INSTITUTIONS IN UKRAINE

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Maksym Dubyna¹

Ihor Potseluiko²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-602-7-38>

Abstract. Non-bank credit institutions play an important role in the current development of the financial services market in Ukraine. Credit unions, pawnshops and financial institutions have undergone a complex evolutionary path of development in the country, accompanied by significant challenges, opportunities and new impetus for growth. Today, these institutions are once again undergoing a complex transformation, driven by changes in legislation, active digitalisation of financial services and, of course, consequences of the war. *The purpose of the paper* is to study the current state of functioning and development of non-bank credit institutions in Ukraine, considering the challenges of digitalisation and economic and social instability. To achieve this goal, the following tasks were set in the paper, namely: to conduct a detailed analysis of the development of credit unions in Ukraine, to study current trends in the functioning of financial companies, to identify current trends in the activities of pawnshops, and to highlight general current trends in the functioning of non-bank credit institutions in Ukraine. *The methodology* of the study is based on the use of well-known economic research methods, namely: analysis, synthesis, measurement, dynamic methods, abstraction, modelling and generalisation. *The results* of the study consist in specifying current trends in the functioning of non-bank credit institutions in the realities of Ukraine's economic and social development, substantiating the consequences of

¹ Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine

² PhD, Junior Research Fellow,
Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine

crises on the functioning of the financial services market and the activities of these institutions. *Practical implications.* Specifying current trends in the functioning of non-bank credit institutions in the financial sector of Ukraine is important for the further implementation of the state policy on regulating the activities of these institutions, its improvement and updating, considering new threats to the financial services market and the need to support the stability of these institutions. *Value/originality.* The originality of the study lies in the evolutionary analysis of trends in the functioning of non-bank credit institutions over the last ten years, which made it possible to analyse their development in 2007-2008, 2014-2016 and 2022-2023. It was the analysis of the impact of the crisis in the economy of Ukraine on the work of non-bank credit institutions that made it possible to substantiate the real reasons for their current state and consider possible directions for further development, given the new challenges.

1. Вступ

Важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг в сучасних умовах в Україні відіграють небанківські кредитні установи. До таких установ зазвичай відносять кредитні спілки, фінансові компанії та ломбарди. Кожен із зазначених видів фінансових посередників займає в Україні власні ніші на ринку фінансових послуг, які здебільшого не є привабливими для банківських установ. Відповідно, у цих сегментах небанківські установи мають можливість конкурувати як із комерційними банками, так і між собою, тим самим відіграючи важливу роль у розвитку всієї сфери фінансових послуг.

Небанківські кредитні установи завжди досить гармонійно і вчасно адаптуватися до нових економічних реалій, забезпечуючи власний стабільний розвиток. Недостатньо ефективна державна політика регулювання діяльності цих установ до передачі нагляду за ними до НБУ лише сприяла їхньому розвитку, залученню нових інвестицій до сфери фінансових послуг. Незважаючи на превалюючу роль комерційних банків у фінансовій системі України, в економічному її розвитку, небанківські кредитні установи також досить стрімко розвивалися в країні, задовольняючи як правило попит на ті фінансові послуги, які не могли надавати комерційні банки, або були не зацікавлені в такій діяльності.

Слід зауважити, що після фінансової кризи 2007–2008 років саме небанківські фінансові установи отримали потужний імпульс до розвитку. В умовах суттєвого скорочення обсягів кредитування з боку банків, в Україні почали стрімко розвиватися мережі ломбардів і фінансових компаній, які скористалися можливістю зайняти вивільнені ринкові ніші. Вони активізували свою діяльність, зокрема в напрямку надання позик домогосподарствам, зосередившись на споживчому кредитуванні, кредитах під заставу тощо.

У сучасних умовах небанківські кредитні установи є важливими для подальшого розвитку як ринку кредитних послуг, так і загалом фінансової системи України. Звичайно, за обсягами виданих позик економічним суб'єктам такі установи не можуть конкурувати з банківськими установами, проте і значної підтримки з боку державних інститутів вони ніколи не отримували. Відповідно, враховуючи окреслене, проведемо аналіз сучасного стану розвитку цих установ в Україні й конкретизуємо наслідки впливу війни на їхню поточну діяльність та особливості їх функціонування в умовах становлення цифрової економіки.

2. Сучасний розвиток кредитних спілок в Україні

Проаналізуємо детальніше сучасний стан функціонування небанківських кредитних установ в Україні та їхню роль у розвитку ринку кредитних послуг. Варто зазначити, що ці установи протягом усього періоду незалежності країни пройшли складний шлях становлення та розвитку. Значний вплив на їхню діяльність мали також кризові явища, які періодично виникали в межах фінансової системи країни. Наслідки таких впливів виявлялися по-різному для окремих типів небанківських фінансових установ.

Розглянемо з початку сучасний стан функціонування кредитних спілок в Україні. Кредитні спілки відіграють важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг України, оскільки серед небанківських фінансових установ саме вони розвивалися найшвидшими темпами до 2008 р., коли в країні формувалася сучасна модель розвитку загалом сфери фінансових послуг.

Кредитна спілка – фінансова установа, створена на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні

та наданні фінансових та інших послуг, передбачених чинним законодавством, а також здійснення іншої діяльності, шляхом об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки [4].

Станом на кінець 2023 року в країні функціонувало 133 кредитні спілки. Динаміка цього показника представлена на рис. 1.

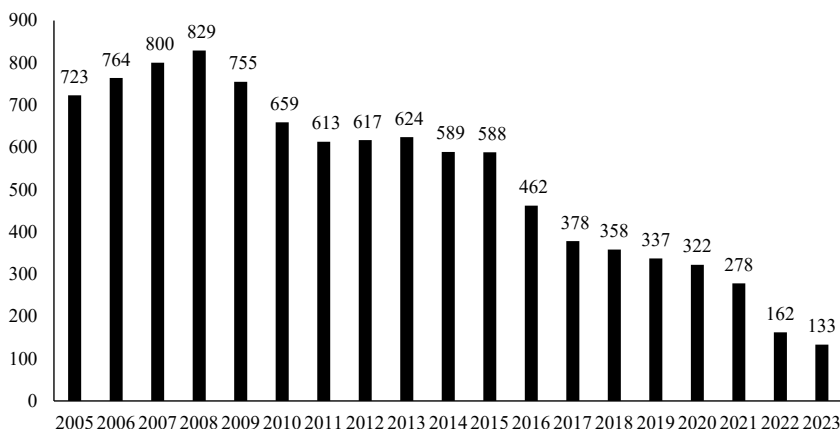

Рис. 1. Кількість кредитних спілок в Україні

Джерело: складено за даними [2]

Аналізуючи дані рис. 1, можна констатувати, що протягом 2005–2023 років в Україні спостерігалось суттєве скорочення кількості кредитних спілок. Якщо на початок 2005 року їх налічувалося 723, то станом на кінець 2023 року – лише 133, тобто зменшення відбулося більше ніж у п'ять разів.

Особливо складними для функціонування цих фінансових установ стали 2014–2015 роки. Так, якщо у 2013 році в Україні діяло 624 кредитні спілки, то вже у 2016 році їх залишилося лише 462. Така динаміка є цілком зрозумілою, адже ускладнення фінансових умов здійснення діяльності негативно вплинуло на стабільність функціонування установ кредитної кооперації. У результаті на ринку залишилися лише ті кредитні спілки, які дійсно здійснювали ефективну діяльність, змогли вибудувати надійні системи ризик-менеджменту та налагодити стійку співпрацю з клієнтами.

Слід враховувати, що в цей період усі групи економічних суб'єктів зіткнулися зі складними наслідками фінансової кризи. Девальвація національної валюти призвела до знецінення заощаджень у гривні, що, у свою чергу, зменшило довіру до фінансових інституцій. Ускладнення загальної фінансової ситуації в країні вплинуло також на кредитоспроможність клієнтів кредитних спілок, спричинивши зростання простроченої заборгованості за кредитами. При цьому протягом усього періоду аналізу спостерігалось зменшення кількості членів кредитних спілок, які мають заборгованість за кредитами – з 496,5 млн осіб до 38,6 млн осіб, що ілюструє рис. 2.

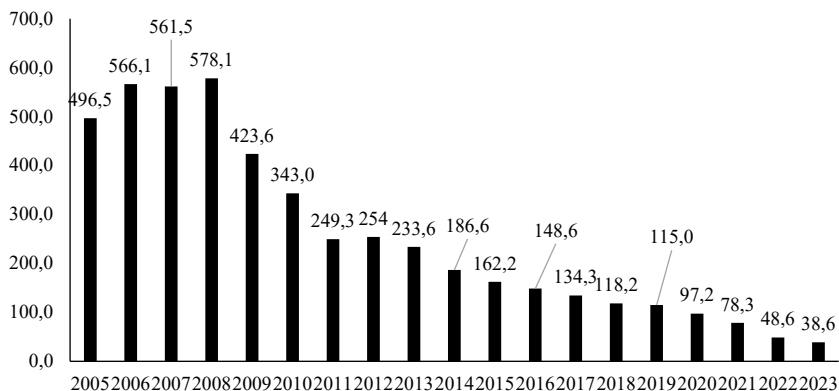

Рис. 2. Кількість членів кредитних спілок, які мають заборгованість за кредитами, тис. осіб

Джерело: складено за даними [2]

Частково ситуацію, представлену на рис. 2, можна пояснити тим, що протягом 2005–2023 років в Україні суттєво скоротилася кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках – з 78 000 осіб у 2005 році до 8000 осіб у 2023 році.

Водночас обсяги кредитів, наданих членам кредитних спілок, також зазнали значного скорочення в період 2014–2015 років. Це було зумовлено загальним ускладненням фінансової ситуації в країні, зниженням платоспроможності населення та зростанням ризиків кредитування.

Однак починаючи з 2019–2020 років спостерігається поступове відновлення обсягів кредитування, що свідчить про адаптацію кредитних спілок до нових умов функціонування та поступове зростання довіри до них з боку домогосподарств. Відповідна динаміка представлена на рис. 3.

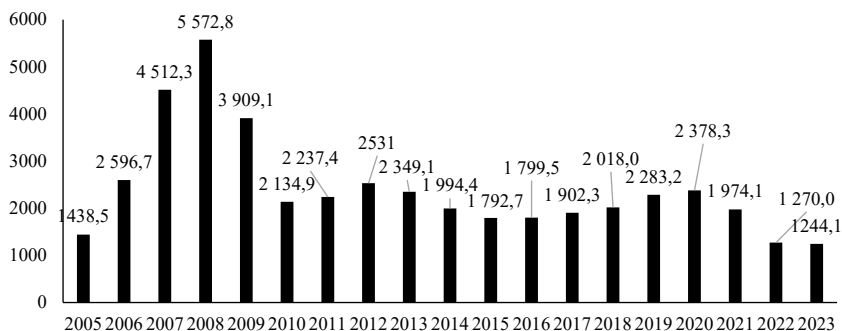

Рис. 3. Кредити, надані членам кредитних спілок

Джерело: складено за даними [2]

Можна зробити висновок, що до 2008 року кредитні спілки в Україні поступово нарощували власні можливості щодо кредитування економічних суб'єктів. При цьому спостерігається спад їхньої активності після 2007-2008 років. Якщо у 2008 році кредити, надані цими установами своїм членам, становили 5,57 млрд грн, то вже у 2009 році – 3,9 млрд грн, а у 2010 році – лише 2,1 млрд грн. Показник 2008 року кредитні спілки так і не змогли досягти протягом наступних 15 років.

Різкий спад обсягів кредитів, наданих цими установами у 2014–2015 роках, було подолано лише у 2018 році, коли обсяг позик, наданих членам кредитних спілок, сягнув 2,02 млрд грн, що наблизилося до докризового рівня 2013 року – 2,4 млрд грн.

Звичайно, війна суттєво вплинула на фінансовий стан і загалом діяльність кредитних спілок. Насамперед у 2022 році кількість цих установ зменшилася зі 178 одиниць у 2021 році до 162 – у 2022 році, і до 133 – у 2023 році відповідно. Це, своєю чергою, вплинуло й на обсяги кредитів, які надаються цими фінансовими установами: у 2021 році –

1,97 млрд грн, у 2022 – 1,27 млрд грн, а у 2023 – 1,24 млрд грн. Усе це свідчить про поступовий занепад сфери кредитної кооперації, яка в Україні так і не змогла посісти вагому роль у функціонуванні ринку кредитних послуг, як це спостерігається у країнах із більш розвиненим ринком кооперативного кредитування.

Також спостерігається зменшення кількості кредитів, що надаються членам кредитних спілок. Відповідна інформація представлена на рис. 4.

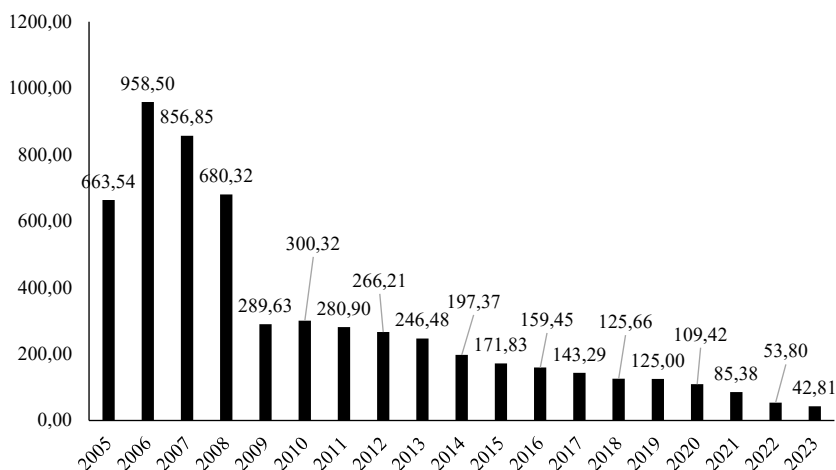

Рис. 4. Кількість кредитів які видані кредитними спілками, тис. од.

Джерело: складено за даними [2]

Таким чином, якщо на кінець 2007 року в Україні кредитні спілки видали 856,85 тис. позик, то вже у 2008 році, під впливом фінансово-економічної кризи, цей показник знизився до 680,31 тис. позик. У 2009 році, після переоцінки ризиків та згортання кредитування економічних суб'єктів, кількість виданих позик скоротилася до 289,63 тис. У наступні роки цей показник продовжував зменшуватися. У 2013 році кредитні спілки видали 246,48 тис. кредитів, у 2015 році – 171,27 тис., у 2020 році – 109,42 тис., а у 2023 році – лише 42,8 тис. позик. Найбіль-

шими темпами скорочення кількості виданих кредитів відзначалися 2008, 2009, 2014, 2015, 2021 та 2022 роки. Це дозволяє чітко простежити зв'язок між загостренням фінансової ситуації в країні та зниженням активності кредитних спілок. Кожен такий кризовий період супроводжувався як скороченням кількості установ, так і зменшенням обсягів їхньої кредитної діяльності.

Важливу роль у функціонуванні кредитних спілок відіграє регуляторна політика держави, зокрема діяльність Національного банку України, який здійснює нагляд у сфері кредитної кооперації. Упродовж останніх років НБУ проводить складну, але необхідну роботу, спрямовану на підвищення фінансової стійкості кредитних спілок, зокрема через ліквідацію установ, що не відповідають вимогам законодавства або не зацікавлені у веденні прозорої діяльності відповідно до норм регулятора. Саме втручання НБУ в цей сегмент ринку призвело до різкого скорочення кількості діючих кредитних спілок, адже до цього часу держава не здійснювала комплексного контролю за їх фінансовою стійкістю. Як засвідчує аналіз, кредитні спілки періодично стикаються із зовнішніми економічними шоками, і їхня неспроможність ефективно реагувати на такі виклики зумовлює погіршення результатів їхньої діяльності після кожної кризи.

Національний банк України намагається переглянути основні умови функціонування цього сегмента, залишивши на ринку лише ті кредитні спілки, які мають достатній рівень фінансової стабільності та здатні ефективно працювати в умовах змінного зовнішнього середовища. Значення ефективного регулювання кредитних спілок зростає також у зв'язку з тим, що вони мають право не лише надавати кредити, а й залучати депозитні ресурси, зокрема кошти домогосподарств. Це підвищує їхню роль у розвитку депозитного ринку та у процесі формування заощаджень економічних суб'єктів у межах національної економіки. Забезпечення повернення залучених ресурсів і підтримка довіри домогосподарств до фінансових установ вимагають якісного та відповідального підходу до регулювання їхньої діяльності. При цьому протягом 2005–2023 років спостерігалось поступове зменшення внесків членів кредитних спілок на депозитні рахунки. Відповідна динаміка представлена на рис. 5.

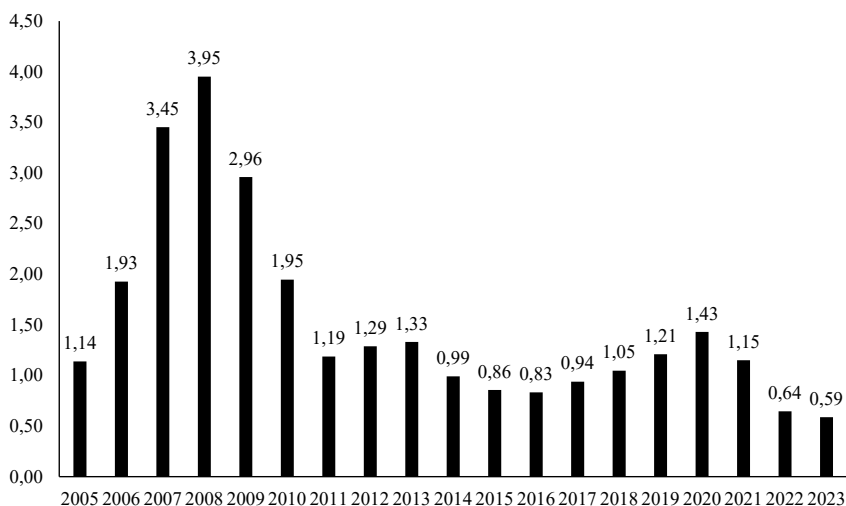

Рис. 5. Внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки

Джерело: складено за даними [2]

Отже, якщо на кінець 2008 року внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки становили 3,95 млрд грн, то вже наприкінці 2023 року – лише 586 млн грн. Найбільший спад цього показника спостерігався у 2014-2015 роках. Проте, за статистичними даними, у 2020 році відбулося його відновлення до рівня 2013 року – тоді обсяг внесків становив 1,4 млрд грн. Війна мала суттєвий негативний вплив на цей показник, що є логічним, оскільки невизначеність і нестабільність не сприяють готовності економічних суб'єктів довіряти свої кошти фінансовим установам. У 2022 році обсяг внесків становив 644,8 млн грн, тобто у порівнянні з 2021 роком зменшення становило понад 500 млн грн.

Досить показовим для аналізу кризових явищ у сфері кредитних операцій є показник заборгованості за простроченими кредитами, наданими членам кредитних спілок. Після фінансово-економічної кризи 2007–2008 років цей показник зріс удвічі – з 675 млн грн у 2008 році до 1,036 млрд грн у 2010 році. У подальші роки заборгованість суттєво зменшилася внаслідок ліквідації значної кількості

кредитних спілок, зміни підходів до видачі позик та реструктуризації виданих кредитів.

Отже, результати аналізу окремих показників розвитку системи кредитної кооперації в Україні свідчать, що в сучасних умовах кредитні спілки функціонують у досить складному середовищі, що ускладнює забезпечення стабільної діяльності. Це потребує від них перегляду підходів до ведення бізнесу, впровадження сучасних систем управління кредитними ризиками та оновлення моделей організації роботи. Таких змін вимагає і Національний банк України, який наразі проводить реформу всієї сфери діяльності небанківських фінансово-кредитних посередників.

Відповідно в сучасних складних економічних умовах, які зумовлені війною, кредитні спілки в Україні зіштовхуються з такими викликами:

- скорочення обсягів заощаджень, а відповідно і фінансових можливостей задовольняти попит клієнтів на кредитні ресурси;
- погіршення кредитних портфелів та платіжної дисципліни позичальників, при цьому власні зобов'язання перед клієнтами кредитні спілки повинні виконувати вчасно й у повному обсязі;
- зменшення кількості потенційних клієнтів, що пов'язано з виїздом громадян за кордон, перебування на службі в ЗСУ;
- постійно зростаючий рівень конкуренції з іншими кредитними установами, в тому числі FinTech-компаніями, цифровими платформами;
- недостатні обсяги власних коштів для впровадження цифрових технологій у свою діяльність, що негативно впливає на якість кредитних послуг, ефективність управління кредитним ризиком та ін. [1; 3].

Подальший розвиток кредитних спілок в країні буде пов'язаний з особливостями державного регулювання їхнього функціонування, наявності програм підтримки розвитку кредитної кооперації та нових тенденцій функціонування ринку кредитних послуг, які пов'язані з процесами цифровізації, персоналізації, виникнення нових учасників такого ринку та загострення конкуренції між ними та традиційними кредитними установами.

3. Актуальні тенденції розвитку фінансових компаній в Україні

Проведемо також аналіз кредитної активності фінансових компаній на ринку фінансових послуг України.

Фінансова компанія – це фінансова установа, яка на підставі відповідної ліцензії має право здійснювати діяльність з надання одного або декількох з таких видів фінансових послуг: надання коштів та банківських металів у кредит; надання гарантій; факторинг; фінансовий лізинг; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або зі здійснення еквайрингу платіжних інструментів [5].

Зауважимо, що станом на кінець 2020 року кількість фінансових компаній в Україні становила 1021, тоді як у 2023 році – лише 559 одиниць. Відповідна інформація представлена на рис. 6.

Іншою причиною різкого зменшення кількості фінансових компаній є зміна підходів з боку Національного банку України, який здійснює нагляд за діяльністю цих установ. Після отримання відповідних повноважень НБУ запровадив нові, жорсткіші вимоги до функціонування фінансових компаній, і фактично щомісяця приймає рішення про виключення з реєстру або ліквідацію тих компаній, які не відповідають цим оновленим стандартам регулювання.

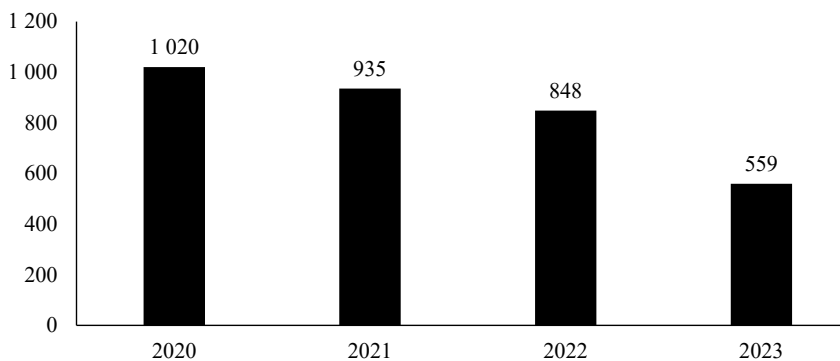
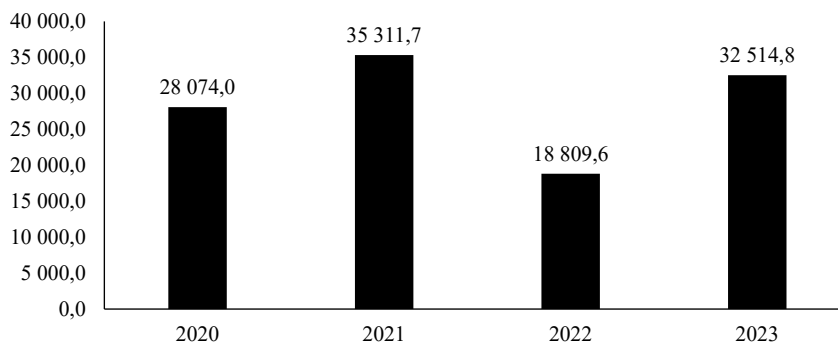

Рис. 6. Кількість фінансових компаній в Україні

Джерело: складено за даними [2]

Водночас, попри скорочення кількості фінансових компаній, обсяг наданих ними фінансових послуг у 2020–2023 роках зростав [2]. Якщо станом на кінець 2020 року цей показник становив 264 млн грн, то на

кінець 2023 року – вже 288,27 млн грн. Основним джерелом такого зростання стало розширення обсягу послуг з надання коштів у позику, тобто на умовах фінансового кредиту. У 2020 році обсяг таких послуг становив 28,07 млрд грн, тоді як у 2023 році – вже 32,51 млрд грн (рис. 7).

**Рис. 7. Надання коштів у позику,
у тому числі й на умовах фінансового кредиту**

Джерело: складено за даними [2]

З даних рис. 7 можна констатувати, що протягом 2020–2023 років в Україні обсяг наданих послуг з факторингу суттєво зменшився – з 23,28 млн грн у 2020 році до 15,45 млн грн у 2023 році, тобто більш ніж на 30 %. Аналогічна тенденція простежується й у сфері фінансового лізингу. Якщо у 2020 році обсяг таких послуг становив 508,3 млн грн, то у 2023 році – лише 233,4 млн грн. Це зниження більш ніж удвічі свідчить про наявність кризових явищ у сфері розвитку фінансового лізингу.

У табл. 1 представлено інформацію про фінансові компанії, які надають кошти в позику економічним суб'єктам.

Отже, станом на кінець 2023 року в Україні функціонувало 457 фінансових компаній, які надають позики. Протягом останніх чотирьох років спостерігається суттєве скорочення кількості таких компаній: з 775 одиниць у 2020 році до 457 у 2023 році, тобто зменшення становило понад 40 %. Звичайно, це скорочення вплинуло і на кількість укладених договорів про надання коштів у позику – на кінець

2023 року їх було укладено 2,22 млн, тоді як на кінець 2020 року – 3,47 млн договорів.

Таблиця 1

Розвиток фінансових компаній в Україні

Назва статті	2020	2021	2022	2023
Кількість фінансових компаній, що мають діючі ліцензії на надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, одиниць	775	733	634	457
Заборгованість за виданими кредитами, на кінець звітного періоду	74 154,1	71 635,3	77 900,6	102 196,7
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	60 263,7	58 081,1	69395,3	91 963,8
фізичні особи-підприємці	294,2	458,7	473,4	932,4
фізичні особи	13 596,2	13 095,4	8031,9	9 300,5
Кількість укладених договорів з надання коштів у позику, в тому числі й на умовах фінансового кредиту, за звітний період, одиниць	3474252	3473407	1589723	2220758
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	188 382	162 364	1013	967
фізичні особи - підприємці	1916	295	836	1372
фізичні особи	3 283 954	3 310 748	1587874	2 218 419

Джерело: складено за даними [2]

Зниження кількості фінансових установ на ринку кредитних послуг супроводжується зростанням загальної заборгованості за кредитами, виданими юридичним та фізичним особам. Згідно з даними табл. 1, у 2020 році ця заборгованість становила 74,15 млрд грн, а на кінець 2023 року вже 102,2 млрд грн. При цьому спостерігається суттєве скорочення заборгованості фізичних осіб – із 13,6 млрд грн у 2020 році до 9,3 млрд грн у 2023 році. Натомість заборгованість юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців зросла, особливо значним було зростання заборгованості саме юридичних осіб. У 2023 році її обсяг досяг 91,96 млрд грн.

На зростання цього показника істотно вплинула війна та її наслідки. У 2021 році, навпаки, спостерігалось зниження заборгованості

юридичних осіб перед фінансовими компаніями – з 60,26 млрд грн у 2020 році до 58,08 млрд грн. Проте вже у 2022 році відбулося різке зростання цього показника – до 69,4 млрд грн, з подальшим суттєвим збільшенням у 2023 році до 91,96 млрд грн.

Також варто зазначити, що діяльність факторингових компаній та суб'єктів господарювання, які мають право надавати послуги фінансового лізингу, протягом останніх чотирьох років також значно скоротилася. На рис. 8 представлено динаміку кількості фінансових компаній, які здійснюють факторингову діяльність. Ця інформація підтверджує істотне скорочення кількості таких компаній, що відповідно позначається і на обсягах укладених договорів факторингу.

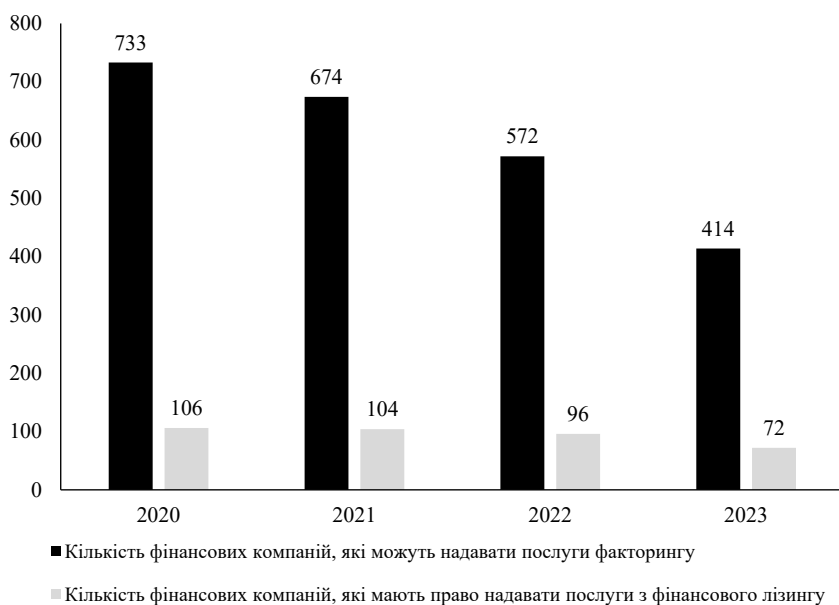

Рис. 8. Кількість фінансових компаній в Україні, які мають право надавати послуги факторингу та фінансового лізингу

Джерело: складено за даними [2]

Зменшення кількості фінансових компаній, які мають право надавати послуги факторингу, також вплинуло на зниження вартості

договорів, укладених протягом звітного періоду у 2020–2023 роках. Так, на кінець 2020 року в Україні було укладено договорів факторингу на загальну суму 23,29 млрд грн, тоді як у 2023 році – лише на 15,45 млрд грн. З аналізу рис. 8 можна зробити висновок, що на активність фінансових компаній у сфері факторингу суттєво вплинула війна. Це підтверджується тим, що у 2021 році спостерігалось зростання вартості договорів факторингу до 26,83 млрд грн, однак після початку військової агресії показник різко знизився.

Значне скорочення активності спостерігається також у сфері фінансового лізингу. Якщо на кінець 2020 року в Україні було зареєстровано 521 фінансову компанію, що мали право надавати такі послуги, то на кінець 2023 року їхня кількість скоротилася до 256 одиниць. Крім того, якщо проаналізувати кількість зареєстрованих установ, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, а також кількість компаній, що мають чинну ліцензію на надання послуг з фінансового лізингу, то спостерігається тенденція до зменшення і в цих категоріях протягом 2020–2023 років. Відповідна інформація представлена у табл. 2.

Цілком логічно, що зменшення кількості фінансових компаній, які надають послуги з фінансового лізингу, вплинуло й на кількість укладених договорів надання таких послуг. Така ситуація також позначилася на показнику вартості договорів фінансового лізингу, укладених як фінансовими компаніями, так і юридичними особами-лізингодавцями. Відповідна інформація представлена на рис. 9.

Таким чином, з даних рис. 9 можна зробити висновок, що в Україні суттєво зменшується вартість договорів фінансового лізингу, укладених юридичними особами – лізингодавцями. У 2020 році обсяг таких послуг становив 39,13 млрд грн, а у 2023 році – вже 35,87 млрд грн. Водночас зменшується і обсяг послуг з фінансового лізингу, які надають фінансові компанії, тобто ті, що мають відповідну ліцензію на здійснення такої діяльності. У 2020 році обсяг цих послуг становив 2,803 млрд грн, а у 2023 році – 2,51 млрд грн. Загальне зниження у цьому сегменті є незначним, враховуючи, що у 2022 році цей показник становив 2,49 млрд грн, тобто у 2023 році навіть спостерігається невелике зростання.

Інформація про розвиток ринку фінансового лізингу

Назва статті	2020	2021	2022	2023
Кількість фінансових компаній, що мають діючі ліцензії на надання послуг з фінансового лізингу, на кінець звітного періоду, одиниць	521	487	385	256
Кількість зареєстрованих установ, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, на кінець звітного періоду, одиниць	146	137	98	76
Кількість установ, які мають діючу ліцензію на право надання послуг з фінансового лізингу (юридичних осіб-лізингодавців), на кінець звітного періоду, одиниць	106	104	96	72
Кількість договорів фінансового лізингу, на кінець звітного періоду, одиниць	21 760	23 582	21 181	18 691
у тому числі укладених фінансовими компаніями	2665	2833	2887	3270
у тому числі укладених юридичними особами - лізингодавцями	19 095	20 749	18 294	15 421
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	15 711	16 107	14 007	11 318
фізичні особи	6049	7475	6566	6882
Вартість договорів фінансового лізингу, на кінець звітного періоду	41 956,6	9 221,4	43 883,8	38 384,1
у тому числі укладених фінансовими компаніями	2829,7	185,6	2491,9	2511,6
у тому числі укладених юридичними особами - лізингодавцями	39127,0	9035,9	41 391,9	35 872,4
Кількість договорів фінансового лізингу, укладених за період, одиниць	3652	4464	1606	2192
Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за період	9235,9	9221,4	3354,9	4848,3
Розподіл джерел фінансування лізингових операцій за звітний період фінансовими компаніями	511,4	125,9	33,4	193,5
Розподіл джерел фінансування лізингових операцій за звітний період юридичними особами-лізингодавцями	5304,9	6756,7	2661,3	3539,6

Джерело: складено за даними [2]

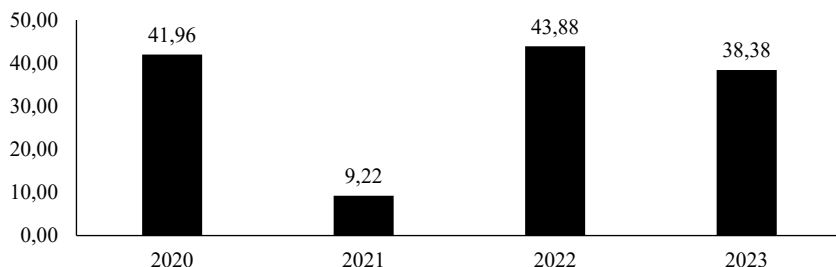

Рис. 9. Вартість договорів фінансового лізингу, млрд грн

Джерело: складено за даними [2]

Звичайно, діяльність лізингових та факторингових компаній, а точніше фінансових компаній, які мають право надавати ці види послуг, тісно корелює з економічною ситуацією в країні й пов'язана з формуванням попиту на відповідні фінансові інструменти з боку економічних суб'єктів. Зниження ділової активності в межах національного господарства призводить до скорочення обсягів діяльності й фінансових лізингових компаній. Це зумовлено як погіршенням кредитоспроможності потенційних клієнтів, так і загальним зниженням попиту на додаткові фінансові ресурси. У таких умовах економічні суб'єкти часто призупиняють дію запланованих інвестиційних проєктів або відкладають реалізацію нових до настання більш стабільного періоду.

4. Розвиток ломбардів в Україні в умовах економічної нестабільності

Розглянемо також функціонування ще одного виду небанківських кредитних установ – ломбардів, які відіграють важливу роль у функціонуванні ринку кредитних послуг, надаючи специфічні фінансові послуги економічним суб'єктам, і насамперед домогосподарствам.

Ломбард – це фінансова установа, яка на підставі ліцензії на діяльність ломбарду має право надавати фізичним особам фінансові послуги з надання коштів та банківських металів у кредит у вигляді ломбардних кредитів [5].

Станом на кінець 2023 року в Україні було зареєстровано 146 ломбардів. Відповідна інформація представлена на рис. 10.

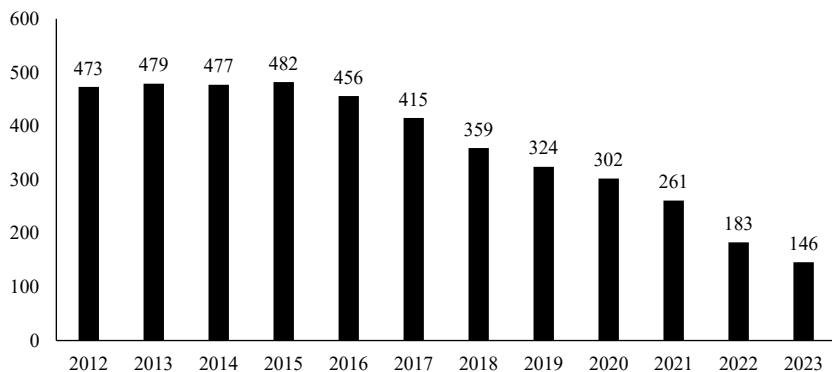

Рис. 10. Кількість ломбардів в Україні

Джерело: складено за даними [2]

З даних рис. 10 також спостерігається поступове зниження кількості ломбардів в Україні протягом 2012–2023 років. Зокрема, у 2012 році їх налічувалося 473 одиниці, що свідчить про те, що за останні 12 років кількість цих фінансових установ зменшилася більш ніж утричі. Особливо високі темпи скорочення спостерігалися у 2019–2023 роках: так, кількість ломбардів зменшилася вдвічі – з 359 у 2018 році до 146 у 2023 році.

Водночас, як засвідчують дані рис. 11, обсяг активів ломбардів упродовж 2012–2023 років постійно зростав. Зменшення кількості установ практично не вплинуло на загальний обсяг їхніх активів. Це свідчить про те, що з ринку поступово виходили або були ліквідовані ті ломбарди, які не здійснювали активної економічної діяльності чи порушували чинне законодавство, внаслідок чого Національний банк України відкликав їхні ліцензії на здійснення відповідних послуг.

У 2012 році обсяг активів ломбардів становив 1,56 млрд грн, тоді як у 2023 році – вже 3,85 млрд грн. Особливо різке зростання цього показника спостерігалося у 2022 році, коли активи зросли з 3,03 млрд грн у 2021 році до 4,1 млрд грн. Загалом обсяг активів ломбардів часто відображає окремі тенденції у функціонуванні цих суб'єктів господарювання та ринку фінансових послуг загалом. Як свідчить досвід розвитку ломбардів в Україні, активи цих установ, як і обсяги виданих

ними позик, зазвичай зростають у періоди економічної нестабільності та кризових явищ.

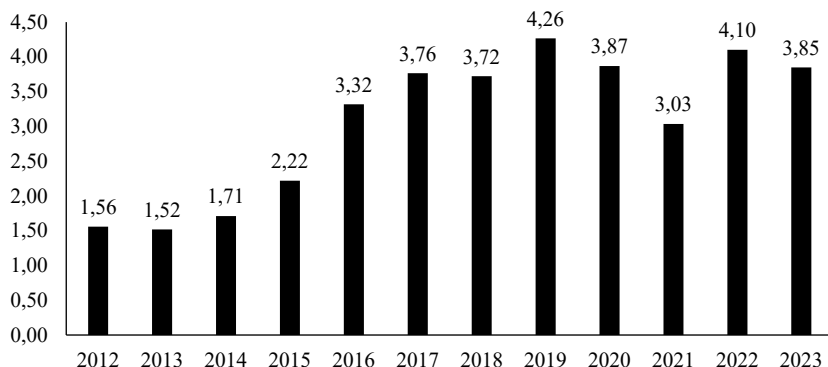

Рис. 11. Обсяг активів ломбардів в Україні

Джерело: складено за даними [2]

На рис. 12 представлена інформація про суму наданих ломбардами фінансових кредитів економічним суб'єктам. Як показує динаміка, упродовж 2012–2023 років цей показник змінювався досить ситуативно. Особливо активне зростання обсягів кредитування спостерігалось у 2013–2015 роках. У 2014 році обсяг наданих кредитів становив 8,41 млрд грн, а вже у 2016 році – 16,72 млрд грн. Водночас різке зниження обсягів виданих кредитів зафіксовано у 2021 році – до 11,91 млрд грн, у порівнянні з 16,57 млрд грн у 2020 році.

Звичайно, війна суттєво вплинула на розвиток ломбардів в Україні, зокрема через зменшення їхнього загального власного капіталу. Скорочення кількості таких установ також позначилося на загальних показниках функціонування цих фінансових посередників. Водночас статистична інформація про діяльність ломбардів засвідчує і значний вплив змін у регуляторному середовищі, пов'язаних із передачею функцій з регламентації їхньої діяльності від Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, до Національного банку України.

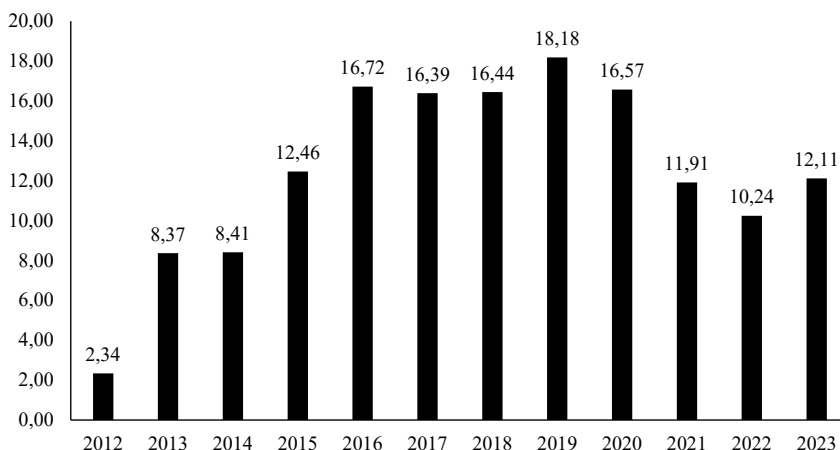

Рис. 12. Обсяг наданих фінансових кредитів ломбардами

Джерело: складено за даними [2]

Саме зміна нормативно-правового забезпечення, а також підвищення вимог НБУ до фінансової стійкості ломбардів та якості надання ними фінансових послуг, зумовлюють те, що статистичні показники їхньої діяльності за різні роки не завжди є порівнянними.

У табл. 3 представлено дані про розвиток ломбардів в Україні.

У 2021 році спостерігалось зниження основних показників, які характеризують результативність діяльності ломбардів. Зокрема, йдеться про загальну суму отриманих доходів, загальну суму витрат, кількість наданих фінансових кредитів під заставу, кількість договорів, погашених за рахунок заставного майна тощо. Такий тренд зберігався також у 2022–2023 роках.

Загалом варто зазначити, що ломбарди в Україні зайняли власну нішу на ринку кредитних послуг, у межах якої досить успішно здійснюють свою діяльність. Важливим поштовхом до розвитку цих фінансових установ стала фінансово-економічна криза 2007–2008 років, коли населення втратило доступ до позикових ресурсів банківських установ, які після кризи тимчасово скоротили обсяги кредитування. У цій ситуації ломбарди частково заповнили вакуум на ринку споживчого кредитування, зосередившись на видачі позик під заставу.

Інформація про діяльність ломбардів в Україні

Назва статті	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість ломбардів (на кінець періоду)	473	479	477	482	456	415	359	324	302	261	183	146
Активи, млн грн	1 558,4	1 518,6	1 710,3	2 218,6	3 317,7	3 763,7	3 721,3	4 264,8	3 866,8	3 034,3	4 101,0	3 847,4
Власний капітал, млн грн	1 035,2	995,3	970,4	1 100,2	1 481,6	1 648,5	1 867,2	1 862,7	1 679,8	1 213,9	1 356,6	1 262,2
Сума наданих фінансових кредитів під заставу, млн грн	2 338,2	8 368,2	8 410,8	12 459,7	16 718,0	16 389,0	16 442,3	18 178,5	16 571,0	11 909,3	10239,8	12 114,8
Вартість майна, прийнятого в заставу, млн грн	2 928,6	10885,7	10875,46	18 446,6	31 221,5	44 484,1	19 926,8	21 156,4	18 951,1	13 836,6	11521,1	13 633,1
Сума погашених фінансових кредитів, млн грн	2 323,5	8 347,8	8 202,3	12 155,3	16 414,7	16 395,9	16 139,7	17 840,8	16 629,9	11 709,2	10375,0	11 976,2
з них: погашено за рахунок майна, наданого в заставу	139,6	602,8	660,0	842,0	1 837,4	2 081,5	1 742,8	2 396,9	2 886,0	1 415,8	1 545,3	2 481,1
Сума нарахованих процентів за користування фінансовими кредитами, млн грн	348,3	1 370,9	1 391,8	2 055,7	2 643,3	2 766,0	2 909,4	3 234,1	3 314,2	2 425,1	2 224,2	2 697,7
Загальна сума отриманих доходів, млн грн	445,5	1 770,6	1 996,6	2 500,9	3 217,1	3 358,7	3 450,5	3 804,8	3 884,2	2 850,6	2 571,6	3 164,7
Загальна сума витрат, млн грн	423,2	1 658,3	1 877,6	2 290,7	3 045,3	3 177,3	3 354,3	3 649,1	3 754,2	2 740,9	2 717,0	3 000,9
Кількість наданих фінансових кредитів під заставу (тис. од.)	3 077,2	12 131,3	10930,11	10 600,0	11 943,6	12 226,3	11 749,5	11 766,7	9 810,4	5 961,7	5 237,7	5 693,9
Кількість договорів, погашених за рахунок майна, наданого в заставу (тис. од.)	454,9	1 164,7	1 191,5	1 164,8	1 264,7	1 530,8	1 155,5	1 534,3	1 592,3	913,2	1 049,2	1 294,3
Середньозважена річна процентна ставка за кредитами, %	177,8	211,1	215,6	184,3	197,7	189,3	213,3	215,2	229,0	289,6	332,7	276,9

Джерело: складено за даними [2]

Для ломбардів характерна досить специфічна модель діяльності на ринку кредитних послуг, тому конкуренція з боку інших фінансових установ у тих сегментах, де вони працюють, є відносно невисокою. Як правило, ломбарди надають короткострокові позики під високі відсоткові ставки, які значно перевищують ставки в інших фінансових установах. На рис. 13 представлено дані про середньозважену річну процентну ставку за кредитами, наданими ломбардами.

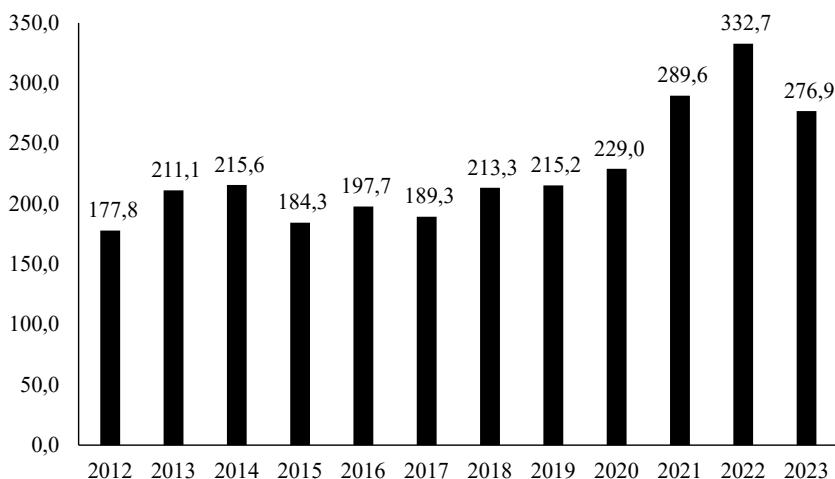

Рис. 13. Середньозважена річна процентна ставка за кредитами ломбардів, %

Джерело: складено за даними [2]

Отже, можна зробити висновок, що саме починаючи з 2021 і до 2023 року в Україні ломбарди надавали позики під найвищі відсоткові ставки. Початок повномасштабної війни, що супроводжувався високим рівнем нестабільності економічного середовища, вплинув на зростання попиту домогосподарств на швидкі позики. Унаслідок цього середньорічна процентна ставка за такими позиками значно зросла й у 2022 році досягла в середньому 332,7 % річних.

Проте з поступовою стабілізацією функціонування ринку фінансових послуг у 2023 році річна відсоткова ставка знизилася до 276,9 %.

Попри це, вона залишається на дуже високому рівні, адже протягом 2012–2020 років ломбарди в Україні не надавали позик під такі великі ставки навіть під час кризових явищ 2014–2015 років, коли спостерігалося короточасне підвищення вартості кредитних ресурсів. Надалі ставки стабілізувалися на рівні приблизно 200 % річних.

5. Висновки

Таким чином, у межах публікації значна увага була приділена аналізу сучасних тенденцій функціонування небанківських кредитних установ в Україні. Варто зауважити, що ці установи зазнали істотного негативного впливу внаслідок повномасштабної військової агресії. Разом з тим, в минулому, під час фінансово-економічних криз, зумовлених як ендегенними, так і екзогенними чинниками, небанківські фінансово-кредитні установи зазнавали серйозних збитків, але змогли подолати ці виклики, нормалізувати свою діяльність і продовжити надавати послуги економічним суб'єктам.

Враховуючи результати представленого аналізу, можна констатувати такі базові тренди, які притаманні розвитку небанківських кредитних установ в Україні:

- становлення ринку небанківських фінансово-кредитних установ та їхній активний розвиток у сфері фінансових послуг;
- пожвавлення діяльності небанківських фінансово-кредитних після кризи 2007–2008 років, що було зумовлено зниженням активності банківських установ на ринку кредитних послуг;
- поступове згортання сфери кредитної кооперації та одночасний активний розвиток діяльності фінансових компаній і ломбардів;
- зміна моделі регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ – формування нової регуляторної архітектури, у межах якої центральну роль почав відігравати Національний банк України;
- скорочення кількості окремих типів небанківських установ у зв'язку з упровадженням нових вимог до їх функціонування;
- фінансові компанії та кредитні спілки сформували конкурентне середовище для банків у сфері споживчого кредитування;

- активне використання цифрових технологій фінансовими компаніями для продажу фінансових продуктів та інвестування у власний інноваційний розвиток;

- фінансово-економічна криза 2008–2009 років спричинила збільшення кількості структурних підрозділів ломбардів і фінансових компаній по всій території України;

- оптимізація мережі небанківських установ у 2023 році, зокрема перехід частини з них до надання послуг виключно в онлайн-форматі;

- зростання конкуренції з боку фінтех-компаній, які активно виходять на ринок кредитних послуг;

- небанківські кредитні установи перебувають у складних умовах конкурентної боротьби з комерційними банками, які запозичують окремі механізми кредитування, властиві небанківському сектору (швидкість ухвалення рішень, цифрові технології онлайн-продажу кредитних продуктів).

Важливу роль у сучасному розвитку небанківських кредитних установ відіграє Національний банк України, який регламентує їхню діяльність та поступово впроваджує в цей сегмент фінансового ринку принципи, що застосовуються до банківських установ. Особливе значення в такій системі відводиться прозорості діяльності небанківських кредитних установ, їхній фінансовій стійкості, здатності протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також якості надання послуг клієнтам. Це забезпечується передусім дотриманням чинного законодавства у сфері надання фінансових послуг, а також виконанням нормативних вимог щодо підтримки ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг.

Зазначені тенденції свідчать про активну трансформацію небанківського кредитного ринку України, орієнтовану на інновації, прозорість і стійкість до викликів сучасності, та подальший стабільний розвиток цих установ у фінансовій системі країни.

Список літератури:

1. Борошенко Т., Бураченко А., Гапонюк М. Діяльність небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3128>

2. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в серпні 2025 року. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
3. Кравчук Н., Луцишин О. Фінансовий ринок України під час війни: реалії функціонування. *Світ фінансів*. 2022. № 4(73). С. 112-128. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49957/1/%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%A3%D0%9A.PDF>
4. Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>
5. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n715>

References:

1. Borodenko T., Buriachenko A., Haponiuk M. (2023) Diialnist nebankivskykh finansovykh ustanov na rynku finansovykh posluh [Activities of non-bank financial institutions in the financial services market]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 57. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3128> (accessed August 29, 2025)
2. Komentar Natsionalnoho banku shchodo rivnia inflatsii v serpni 2025 roku [Commentary of the National Bank on the inflation rate in August 2025]. *Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy – Official website of the National Bank of Ukraine*. Available at: <https://bank.gov.ua> (accessed August 29, 2025)
3. Kravchuk N., Lutsyshyn O. (2022) Finansovy rynek Ukrainy pid chas viiny: realii funktsionuvannia [The Financial Market of Ukraine during the War: The Realities of Functioning]. *Svit finansiv – World of Finance*, no. 4(73), pp. 112-128. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49957/1/%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%A3%D0%9A.PDF> (accessed August 29, 2025)
4. Pro kredytni spilky [On credit unions], Law of Ukraine № 3254-IX (14.07.2023). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text> (accessed August 27, 2025)
5. Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii [On financial services and financial companies], Law of Ukraine № 1953-IX (14.12.2021). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n715> (accessed August 31, 2025)